

Tereddut -7 / dowamy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Tereddut -7 / dowamy Tereddut

**Jenaby Hak biziň bu dünýäde nähili hereket etjegimizi bilýär.
Emirlerine uýup uýmajagymyzam bilýär. Ýene-de synag etmegi
zerur hasaplap bizi näme üçin bu dünýä iberýär?**

Hawa, Allah nähili hereket etjekdigimizi bilýär, munuň bilen birlikde synagdan geçirmek üçin dünýä indirýär, tä arkamyza yüklenen jogapkärçilige başarıjaňlygymyzy we ukybymyzy kemala getirýänçäk. Hawa Ol bizi ýaradanda edil magdanlar ýaly ýaradypdyr. Mis magdany, kömür magdany, demir magdany, altyn magdany, kümüş magdany.

Muny her zady bar edip emele getiren Rabbimiz bolup edipdir. Edil bir senetkäriň ussatlyk we estetik ukyplarynyň bu senet eseri bilen görülmegini-bilinmegini arzuw edişi ýaly. Şonuň ýaly-da Jenaby Hakyň hem birnäçe isimleri we olaryň tejellesi bolan senetleri bardyr. Ine dürli-dürli senetlerini ynsanlaryň nazaryna hödürlemek üçin bu sergi jaýyny açyp gizlin gözelliklerini ýüze çykarypdyr.

Has açık beýan edilse, kömür magdanynda isimler nähili ýüze çykarylýar, demirde, altynnda, kümüşde nähili özünü tanadýar, soňra ynsanyň goşulyşmagy bilen sap altynnda, sap kümüşde, demirde nähili ýüze çykýar... Bir ädim ätmek bilen kömrüň almaz bolmagynda nähili özünü görkezjegini dykgatemyza hödürlemek üçin dürli derejelerde we basgańçaklarda isimleriniň talaplaryny, jilwelerini görkezýär we şeýdip özünü doly tanamagymyza, pikir öwürmegimize mümkünçilik berýär. Hawa ähli zady ýaradan Oldur. Hem-de her zatda müňlerçe miwe berdirenen Oldur.

Netijede Onuň bu amaly bilen ynsanlar arassalanýarlar, pæklenip-tämizleşýärler we jennete mynasyp halda girýärler. Ýagny magdanlar altyn bolýar, almaz bolýar, kümüş bolýar. Bu barada Serwerimiz (s.a.w.) hadisy şerifinde şeýle buýrýar:

«Ynsanlar edil magdanlar ýalydyr Jahylyýetde haýyrly bolany, yslamyýete-de haýyrlydyr». Ýagny jahylyýet döwründe yzzatly, edermen Omar yslamyýetde-de salyhatly, hemmeleriň göwnüni tapýan, azamatly we edermen Omar!.. Birinde örän ýowuz, örän gödek we islänini etdirdip bilen, beýlekisinde päli pes, ganatlary ýerden süýrenen, ynsanlaryň aýagynyň astynda, käfirlere, ýalançylara garşy azym, beýik bir Omar!.. Jahylyýet döwründe nähili magdan bolan bolsa, yslamyýetde-de şeýle... Şonuň üçin gaýduwsyz, dogumly, gany dyňzap duran adamlary göremizde musulman bolsun diýip arzuw edýärис... Çünkü jahylýetde eziz bolan yslamyýetde-de eziz bolar.

Yslam ynsan elementi bolan bu magdany eline alar. Ýugurar, bişirer, sap altyn halyna getirer. Sahaba şeýle sap altyn halyna gelipdi. Soňra bolsa gymmaty we sapplygy pese düşmäge başlady. Sapplygy 22, gymmaty 21, 20, 18, 17, 15... Ýigriminji asyrda musulmanlaryň arasynda sapplygy 1-e çenli aşak düşmeler boldy. Hawa, bu asyr şeýle bir hapasy köp çykýan, ýasama altyny kän bir asyr!..

Diýmek biz dünýäde synagdan geçirilýärис, pæklenjek bolalyň... Bu arada Allah (j.j.) nähili ýol bilen pæklenjegimizi bilýär hem bizi synaga laýyk tutýar. Alla saklasyn! Bilmedigini bizden öwrenmek üçin däl. Ýagny Ol bizi biziň bilen synaýar. Has doğrusu, biz öz özümize synagda bolýarys.

Hawa, biz gaýrat we ylas etdigimiz sapanmak ýolundadyrys, demir magdany bolsak demir bolmak, altyn magdany bolsak altyn bolmak ýoluna düşendiris. Hawa, şeýdibem gaýratymyzyň çatyşyna görä Rabbimiziň ezelde takdyr eden zadynyň orta çykmagyna wesile boljakdyrys. Ine şeýdip biz öz özümüzü synagdan geçirip Onuň beýik huzuryna öz bolşumyzda çykjakdyrys. Kuranyň beýan edişi ýaly: «Ol gün olaryň elliři aýaklary – goşup aýdalyň – gözleri, gulaklary, dilleri, dodaklary garşylaryna şayatlyk etjek». Sen hem muny bilyän bolsaň öz-özüňe synag edilendiňi aňarsyň. Allah (j.j.) seniň ýagdaýyň – Allah saklasyn! – öwrenmek üçin synag etmeýär. Tersine, seni saňa görkezýär we seni seniň bilen synag edýär.

Her zadyň gowusyny Ol biler.

Ähli pygamberler Arap ýarym adasyndan gelip çykandygyna görä, pygamber gönderilmeýän beýleki yklymlarda ýasaýanlary ynanç we amal taydan jogapkär etmek dogrymy we bu talap adalatlymydyr?

Bu sorag iki bölekden ybarat. 1. Pygamberleriň diňe Arap ýarym adasyndan döremegi we beýleki yklymlarda hiç bir nebiniň gelmezligi, 2. Özlerine pygamber iberilmek milletleriň azaba ugradylmagynyň adalatlylyk bolmajaklygy.

Geliň indi öz gezeklerinde bu sowallaryň ikisinem ele alalyň. Emma ondan öň ynsanlaryň arasynda Nebiniň tutyan orny, hatda zerurlygy meselesinde durup geçeliň.

Pygamberlik ýokary bir derejedir. Ol ynsanyň öz beýikliginiň Hakdan halka egilen bir şahasy we tebigatyň içinde emma tebigatdan aýratynlykda ýasaýan barlygyň köňli we dilidir. Onda hem seçilmek, hem beýgeldilmek hem-de wezipeli edilip iberilmek bardyr. Danalarda bolşy ýaly, Nebi diňe beýik bir paýhas, närselere we hadysalara täsirini ýetirýän bir zehin däldir. Ol ähli ukyplary bilen işjeň, ajaýyp, hemise öwüsüyän we her öwüsgünde täze, gökler ötesine göterlen, meselelerine ylahy öwüsgünlerden çäreler gözleyän, närseleri arş bilen birikdiryän dana ynsandyr.

Onda jisim ruha, akyl kalba tabyn bolup, nazary isimler we sypatlar äleminde, aylanyp dursa da Onyň gadamy nazarynyň ýetip biljek her ýerinde biledir.

Nebide duýgular iň soňky pyntygyna çenli ösüp kemala gelendir, görmek, duýmak we bilmek tebigy çäklerden geçip has giñdir. Olaryň görüşini dürlü tolkunlar bilen düşündirmegiň mümkün bolmaýsy ýaly, eşidenlerini hem ses tolkunlary bilen düşündirip bolmaz. Aýratyn hem biziň derňemek we jemlemek ölçeglerimiziň çäginden geçyän ylymlaryna erişmek asla hiç kime miýesser etmejekdir.

Ynsanlyk olaryň ýol görkezmegi sebäpli barlyga aralaşyp närseleri açyş edip biler. Olaryň yrşat we tälîm halkalarynyň daşynda ne närselere, ne-de hadysalara kämil aralaşyp bilerler ne-de tebigatda anyk kesgitli derňewler geçirip bilerler...

Tebigatyň syrlaryny we ondaky ylahy kanunlaryny beşere peşges

etmek olaryň birinji dersidir we ders öwrenjelere laýyk derslerdir. Onyň ötesinde bolsa barlyk älemini, barlygyna shaýat görkezen Beýik Ýaradanyň isim we sypatlaryny bildirmek, aň ýetirip bolmajak Gudraty güyçli hakynda ölçeg we inçeden-inçe salyhatlylyk... Eger bütin bu älemleri elinde tutan, zerrelerden galaktika dumanlaryna çenli hökümini we sözünü ýöreden olary tesbi däneleri ýaly öwrüp-çöwren, haldan hala, şekilden şekile özgerdýän ajaÿyp Gudratyň we Eradanyň Sahyby bilen oňa beriljek derejeler we degişli ediljek hususlar hakynda Nebileriň ap-aýdyň beýanlary bolmasady, Ol hakynda ne dogry söz aýtmak, ne-de dogry düşünmek mümkün bolardy.

Diýmek Nebi närseleriň we hadysalaryň içine girip, tutuş ýasaýsy bilen bize ders berisi ýaly, her zadyň, her hadysanyň birinji dersi bolan Beýik Ýaradany, ajaÿyp Gudrat we Erada Sahybyny isim we sypatlary bilen Zaty Uluhiýeti arasynda ince deňlik we syrly arabaglanşygy esas alyp düşündiren hem ýene Oldur.

Beýle bolsa zeminiň hiç bir yklymy we hiç bir zaman aralygy olaryň bereketinden we nurundan mahrum galan däldir. Sebäbi olaryň yrşat halkalarynyň daşynda, barlyk älemine degişli henize çenline ne dury höküm berilipdir, ne-de pelsepäniň biri-birine gapma-garşy we şübheden doly bulaşyk howasyndan üstün çykylypdyr.

Esasan her yklymyň her döwrüň bir pygamberiň gözegçiliği astynda bolmagyny akyl, hikmet we Kur'an birleşip güýçlendirýärler. Onda-da hiç-hili şübhe döretmejek şekilde...

Iň kiçi muzeýde, iň ýönekeý sergide hem ýol görkezijilere, taryp edijilere zerurlygyň duýulşy ýaly, ýolbelet bolmazdan şeýle ýeri gezip görmegiň hiç-hili manysy yokdyr. Edil şonyň ýaly şu ajaÿyp älem köşgünü ony görmäge gelenlere aňlatjak, ondaky ince syrlary düşündirjek jarça we ýolgörkezija zerurlyk bardyr.

Şeýle hem döreden bu düzgün-nyzamy, bu sergi we sungatlaryň eserlerini dabaraly ýağdaýda ajaÿyp bir sergide sergileýän, ähli hal- hereketleri we eserleri bilen özünü tomaşaçylara tanatmak isleyän Gudraty Güyçli sergileri açýar,, eserlerini görkezýär, tomaşaçylaryň dykgatyny çekýär, olary saýlan

deňsiz-taýsyz kişiler bilen öz Zady, sypatlaryny we isimlerini müşdak tomaşaçylaryna neneň tanatdyrmasyň, nämçin hikmet doly eserlerini manysyz goýsyn. Bu asla mümkün däldir. Hawa, her bir zady bir dil we nagma görnüşine getirip olar bilen bizlere hikmetini we maslahatlaryny aňladýan Beýik Biribar her dürli bidereklikden päkdir we mukaddesdir.

Galyberse-de Ol Gudraty Güyçliniň öz beýany bolan Kuran ýer ýüzüniň her tarapynda yaşap geçen pygamberlerden söz açýär. «Jelalym haky üçin biz her millete Allaha gulluk ediň, butlara çokunmaň diýip bir pygamber iberdik». (Nahl, 36).

Gynansak-da ynsanlyk bu beýik şahsyetlerden alan dersini belli bir wagt geçenden soñ unudýar ya-da azgynlyga uçraýar. Wagtyň geçmegini bilen Nebileri we ýagşyzadalary butlaşdyryp taňry derejesine göteripdirler.

Grekleriň Taňrylar dagyndan, Ganga derýasyna çenli adamzadyň döreden birgiden oňanlary bardyr, olaryň häzirki görnüşleri bilen gelip çykyşlarynda örän uly parhlar bar bolsa gerek.

Ne Hytaýyň Konfusiýsini ne-de hindileriň Brahmanyny Buddasyna sygynyp öz taglymatlary bilen gelip yeten netijäni deňeşdirmek mümkün däldir. Özgerip duran ynsan aňynyň ilki dörän hakyatlardan nähili uzaklaşandygyny anyklamak kyndyr.

Eger Kurany Kerim şübheleri aradan aýyran beýany bilen Hezreti Ysany bize tanatmasady, Serkofyň ala-garaňky diwarlarynyň arasynda poplaryň butparazlyk garaýışlary bilen garjaşan düşünjeleriniň içinden hakyky, sagdyn Hezreti Ysany tapmak mümkün boljak däldi.

Ynsana Uluhiýetiň ýoňkelmegi we Zat-y Uluhyýetiň ynsanlaşdyrylmasy, biri-birine ters bolan «üç» we «biriň» iň birinji mesele hökmünde ynama ýerleşdirilmesi akyl we mantygy hasaba almazlyk Allaha garşı edilen iň beýik bihaýalykdyr.

Biziň günlerimizde çygryndan çykarylan hristian dabara we ybadatlary ybathanalary we çilehanalary bilen gadymy rim we grek butparazlygynyň arasynda hiç bir şekilde uly parh duýulmaýar. Kuranyň aýdyňlaşdyryjy we düşündiriji beýanlary nazara alynman hristian ybabdathanasy we ol ýerde bolup geçirýänleri gören kişiniň Hezreti Mesihi (a.s.) Appolondan tapawutlandyrmasы örän kyn bolar.

Hätzirki döwrümize şeýle ýakyn bir döwürde hristianlygyň öz kitap we pygamberlerini bu hala getiren nokatlaryndan başlap wagt ajdarhasynyň gorkunç dişleriniň arasynda kim bilyär gör näçe Mesihler owrap gidendir. Ygtybarly bir habardan bilişimize görä her nebinin wezipesini özünden soňra yzyna eýerjileriň, dowam etdirjekdigure, olardan soňra bolsa bir topar bähbitparazlaryň bar zady başaşak, bulam-bujar etjekdigure nygtaýan pygamber sözi örän ähmiyetlidir. Hawa, şu sebäppen bu gün batyl dine öwrülen birnäçe dinler bar, asly arassa, gözbaşy wahyýdan gaýdýandygyna garamazdan dowam etdirjileriň nadanlygy we duşmanlarynyň ynsapsyzlygy sebäpli bu gün bütin esaslary bilen ýalan-ýaşryk zatlaryň ýygynndysyna öwrülipdirler.

Şeýle-de bolsa biziň günlerimize çenli saklanyp gelýän batyl dinleriň bir näçesiniň berk aslynyň bolandygyny ýeterlik derejede kuwwatly we her döwrün bir pygamberiň adyny almagy-da täsindir we göwne makuldyr.

Pygamberlik berilmäge pygamber diýmek, nebinin pygamberdigini inkär eden ýaly küfür saýylýar. Diňe hristianlygyň mysalyna salgylanyp görsegem Buddizimiň gelip çykyşyna şübheli bakmazlyk, Brahmanizme seresaply cemeleşmek ynsanyň elinden gelmeýär. Hatda Konfusiýniň dykyn alan pelsepesiniň aňyrsyndan gözlemek, şamanizmi düşündirilip bilner diýip hereket etmek meniň pikirimce dogry hasap edilmelidir.

Bular doreyişlerinde isle arassa, isle bulanyk syzyntgy bolsun häzirki ýagdaýlaryndan tapawutly bir mana eýe bolandyklaryna hiç kim şübhelenmeýär. Wagtyň we hadysalaryň olary köneldip, käte-de täze goşmaçalary bilen üýtgetmegi şeýle bir köp gezek bolup geçipdir ilkinji esaslandyryjylar dolanyp gelip görüp bilsediler getiren dinlerini tanamazlardy.

Dünýäde ýene şular ýaly ýoýulan birnäçe dinler bar we olaryň aglabasynyň ilki başdaky arassalyklaryny kabul etmekleri zerurdyr. Bir ýerinde Kur'an: «İçinde pygamberi bolmadık millet ýokdur» (Fatyr, 24) diýip ýer ýüzüni öz içine alýan höküm beripdir. Emma biz jahanyň çar tarapynda dörän we bir maglumata görä sany 124 müňe ýetýän pygamberlerden diňe 28-

isini bilýärис. Galyberse-de, bularyň arasynda-da birnäçesiniň haçan we nirede ýaşap geçendigine degişli hiç bir maglumatymyz ýok.

Dogrusy, gelip-geçen ähli pygamberleri bilmek hökmanlygy diýen ýaly zadam ýok. Kuran: «Olaryň bir kysmyny saňa hekaýat edip aňlatdyk, bir kysmyny bolsa aňlatmadık» (Gafir,78) diýip beýan edilmedikleriniň üstünde durulmazlygyny hem duýdurypdyr.

Bu gün dinler taryhy, pelsepe we antropologiya ylymlary öwrenilende biri-birinden örän uzak milletlerde hem biriniň beýlekisine örän ýakyn umumy nokatlarynyň bardygy göze ilýär. Jemläp aýtsak, hemmesinde «köpden» «yeke-täge» tarap, göterilmejek bela- beterleriň dep bolmagy üçin, beýik dergaha elliři açmak we gollaryň ýokary göterip ýalbarmak, ruhy hadysalar bilen gatnaşykda meňzeş hereketler olaryň gözbaşynyň mugallymynyň birdigine yşarat edýär. Kanar adalaryndaky ýerli milletlerden maýýa halkyna çenli, bugday reňk indeýlerden adam iýiji taýpalara çenli olaryň dini dabara we ybadatlarynda, şol bir äheň we şol bir owaz duýulýar.

Professor, doktor Mahmut Mustafanyň iki sany juda wagşy taýpalar hakyndaky ylmy işleri bu ýagdaýy tassyklaýär. Doktoryň aýtmagyna görä Mawmawlar Musaý atly bir yлаha ynanýarlar. Bu ilah Zatynda we hereketinde birdir. Birini dünýä indiren özi hem biri tarapyndan dünýä indirilen däldir. Taýy we meňzeşi-de ýokdur. Ol görünmez, bilinmez, diňe ýaradanlary bilen tanalar. Neýamneýam taýpası barada-da Mawmawlaryň ynanjyna meňzeş zatlar hakynda söz açylypdyr. Olar hem ähli zada sözi ýoreýän, tokaýdaky her bir zady öz eradasy bilen herekete getiren we günlileri ýyldyryma urdurana bir ylah bardyr, ol-da Mabud-u Mutlakdyr diýip düşüniplendirler.

Görüşümüz ýaly olardaky ylah düşünjesi bilen Kurandaky Zat-y Uluhyýet düşünjesiniň arasynda uly bir parh ýok ýaly görünýär. Hatda Mawmawlar «Ylas» süresiniň manysyny berýän sözleri aýdaýarlar» diýip-de bileris.

Medeniýetleri şeýle uzak we bize belli bolan pygamberleriň täsirinden daşardaky, gadymylygyny saklan bu kowumlar, ýasaýşyň iň ýonekeý kanunlarynam bilmeýändiklerine garamazdan Allaha degişli bu iň çuň we iň dury düşünjeleri nireden biliп

bilerler. Diýmek «Her milletiň bir resuly bardyr we resullary gelenligi üçin olar barada berilen höküm adalatsyz bolmaaz we hiç kimsä zulum edilmez» (Ýunus, 47) beýany ylahy we ähli ýer ýüzüne degişli hakykatdyr we hiç bir yklym ondan daşarda däldir.

Doktor Mahmut Mustapanyň ýazan zatlaryna meňzes ýazgylary hut özi bilen tanyşmak miýesser bolan kerkukly matematika pofessory, doktor Adyl Beý hem gürrüň beripdi. Doktorlyk ylmy işini Amerikada goran mahaly ýerli millet bilen ýygy aragatnaşykda bolan Adyl Beý özünü haýran eden wakalary şeýle gürrüň berýär. Ýerli adamlar öz aralarynda tewhit akydesine uýgun ybadatlar edýärler we Allahyň iýmeýändigine, içmeýändigine, wagta tabyn däldigine ynanýandyklaryny aýdýarlar, hatda bu älemde bar bolan ähli zadyň Onuň eradasyna boýundygyny gaýtalap-gaýtalap aýdýarlar.

Şeýle hem birnäçe selbi we wujudy sypatlar barada gürrüň berýärler welin, düşünjelerindäki bu beýikligi ýasaýylaryndaky wagşylyk we çarwalyklary bilen bir ýerde göz öňüne getirmek asla mümkün däldi...

Diýmek, gündogardan günbatara, dünýäniň iň çet künjeklerinde bu akyde we düşünje birligi, diňe älemiň sahybynyň olara iberen ilçileriniň ýaýratmagy bilen düşündirip bolar. Çünkü iň beýik filosoflarynyň hem akyl ýetirip bilmedik bular ýaly berk tewhit akydasyny wagşylykda ýasaýan Mawmawlara, Neýamneýamlara ýa-da Maýýalara bermek asla mümkün däldir. Diýmek, ary bilen garynjanam eýesiz taşlamadyk Rahmeti Soňsuz ynsanlary hem pygabersiz goýmandyr, zamanlara we mekanlara olaryň üsti bilen nurçaýypdyr, jahanlary ýagtyldypdyr...

Indi bolsa soragyň ikinji tarapy bolan pygamberleri görmedik kimselere azap edilip edilmejekdigi baradaky meseläni açyklalyň.

Ilki bilen birinji bölümde belläp geçipdik, zemin hiç bir döwürde nur-u nebiwetden mahrum galmandyr... mahal-mahal az wagtlyk guraklyk duýulsa-da, yzy bilen çagbalap-çagbalap rahmet ýagmyry ýagypdyr. Şonuň üçin hem her şahs az-u köp bu rahmeti görüpdir, duýupdyr, dadypdyr we doýupdyr. Şeýle hem düyüpli ýoýulmalaryň bolan ýerlerinde ol pygamberden beýleki

pygambere çenli aradaky boşluk (fetret) döwründe şeýle bir çalt ýaýrap, töweregı garaňkylyga bogduryrpdy. Her garaňkylygy bir aýdyňlyk, her aýdyňlygy bir garaňkylyk çalşyryp durýarka öz eradalarynyň daşynda garaňkylykda galanlara-da Hak rahmet buşlugyny buşlapdyr: «Biz pygamber ibermämizsoň azab görkezijilerden däldiris». (Isara, 15).

Diýmek ilki bilen oýarmak, soňra borçly etmek we has soňra-da azab ýa-da rahmet...

Hawa, mezheb ymamlary şahalara bölünip muňa biraz parhly düşünýärler. Mysal üçin, Ymam Maturidi we onuň tarapdarlary älemde her biri bir kitap müňlerçe delil barka Allahy bilmeýän bagışlanmaz diýýärler. Eşariler bolsa: «Biz pygamber ibermämizsoň azab görkezijilerden däldiris» diýen aýata daýanyp azaba mynasyp saýylmagyň teblygdan soňra boljagyny esas edip alýarlar.

Iki ymamyň nukdaý nazaryny bir pikire jemleýänler hem bar: bir adam hiç bir pygamberi görmändir, emma inkär meslegine girip buta-da çokunmadyk bolsa ol ähl-i nejatdyr. Çünkü ynsanylaryň arasynda hiç hili deňeşdirmek we saýlamak ukybynyň bolmaýyşy ýaly, näurse we hadysalardan many çykaryp bilmeýärler. Şonuň üçin beýle ynsanlar ilki yrşat edilýär, dogry ýola çagyrylýar ondan soňraky edýän hereketlerine görä olara jeza ýa-da sylag-serpaý berilýär.

Emma bir ynsan küfri özüne kär edinip, onuň pelsepesini döredip we bilkastlaýyn Allaha garşıy söwes yqlan edýän bolsa, ol bu dünýäniň iň çet ülkesinde bolsa-da inkäriniň we dinsizligiň cezasyny çeker.

Netije hökmünde şuny aýtmak bolar. Allahyň pygamber ibermedik hiç bir yklymynyň bolmaýyşy ýaly pygamberleriň hem iberilmédik, uzaga çeken fetret döwri hem bolan däldir. Her döwrüň ynsanyna pygamberligiň getiren sergin şemaly azda-kände nesip edendir. Pygamberiň adynyň doly unudylan we eserleriniň zamanasy tarapyndan zaýalan ýurtlarda bolsa ikinji bir pygamber iberilýänçä aralykdaky döwürde, ýagny fetret döwründe ýaşan ynsanlar azaba duçar ediljek däldigi barada söz açylýar. Bilip bilkastlaýyn we aň-düşünjäň bilen inkäri uluhiýete gitmeseň bolýar.

Her zadyň doğrusyny ylmy bilen her-bir zady muhit (närseleri gurşan) bolan biler. Edebi makalalar